

ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ УКРАЇНИ В СУЧАСНОМУ ЦИФРОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Орленко І. М., Яковлева Л. І., Скалацька О. В.

ВСТУП

Євроінтеграційні процеси України в сучасному цифровому середовищі дійсно набувають якісно нових рис, виходячи далеко за межі звичних політико-економічних обговорень та генеруючи унікальний спектр філософських питань. Цифрова сфера перестає бути нейтральним набором інструментів; вона еволюціонує в самостійне, багатовимірне середовище, яке активно формує, опосередковує і навіть визначає вектори євроінтеграційного руху. Це вже не просто питання адаптації законодавства чи економічної співпраці, а глибоке переосмислення фундаментальних засад інтеграції, що проникає в саму тканину суспільства, впливаючи на колективну та індивідуальну ідентичність, систему цінностей, конфігурацію владних відносин та уявлення про спільне майбутнє України в європейському контексті.

Традиційні аналітичні моделі, розроблені для осмислення інтеграційних процесів аналогової епохи, виявляються недостатніми для повноцінного розуміння складності та специфіки цифрової трансформації євроінтеграції. Лінійні причинно-наслідкові зв'язки поступаються місцем складним мережевим взаємодіям, а територіальна обмеженість інформаційних потоків зникає під натиском глобального цифрового простору. Відтак, виникає нагальна потреба в суттєвому доповненні та радикальному переосмисленні існуючих аналітичних рамок з урахуванням унікальних характеристик цифрового середовища, його швидкоплинності, всепроникності та здатності до миттєвої комунікації та обміну інформацією.

Філософський аналіз впливу цифрової сфери на євроінтеграцію є не просто академічною вправою, а нагальною інтелектуальною потребою. Він дозволяє нам вийти за межі емпіричної констатації змін та заглибитися в їхню сутнісну природу. Через філософську рефлексію ми можемо розкрити приховані механізми впливу цифрових технологій на свідомість, соціальні структури та політичні процеси в контексті євроінтеграції. Такий аналіз допомагає виявити неочевидні тенденції, потенційні ризики та нові можливості, що відкриваються в цифрову епоху. Зрештою, філософське осмислення дозволить не лише краще

розуміти сьогодення, але й більш обґрунтовано прогнозувати подальші траєкторії розвитку євроінтеграційних процесів України в умовах постійно еволюціонуючого цифрового ландшафту. Це включає в себе розгляд етичних дилем, онтологічних зрушень, епістемологічних трансформацій та політико-філософських викликів, що постають перед Україною на шляху до європейської інтеграції в цифрову епоху.

1. Цифрова сфера як ключовий фактор євроінтеграції

З філософської точки зору, «інтеграція» в цьому контексті є злиттям, конвергенцією, мережею взаємопов'язаних елементів. Це включає в себе вивчення таких концепцій, як синергія, гібридизація та розмивання меж між фізичним і цифровим, індивідуальним і колективним, а також різними культурними формами. Поняття «інтеграція» в філософському контексті відображає одну з фундаментальних тенденцій розвитку сучасного світу, яка досліджується в різних галузях філософії, включаючи: філософію науки та технологій (досліджує злиття технологій, конвергенцію наукових дисциплін та розмивання меж між природним і штучним, фізичним і віртуальним), соціальну філософію (аналізує процеси об'єднання соціальних груп, формування нових форм колективності, гібридизацію культур та ідентичностей), онтологію (розглядає питання про природу буття в умовах зростаючої взаємопов'язаності та взаємопроникнення різних сфер реальності), епістемологію (досліджує, як інтеграційні процеси впливають на наше знання та способи пізнання світу)¹.

Отже, переходячи до аналізу цифрової сфери як ключового фактора євроінтеграції, ми розглянемо це питання у наступних взаємопов'язаних вимірах:

Онтологічний вимір. *Розмивання кордонів та гібридні ідентичності:* цифровий простір стирає географічні кордони, дозволяючи українцям відчувати свою приналежність до ширшої європейської спільноти через онлайн-платформи, соціальні мережі та віртуальні спільноти. Формуються гібридні ідентичності, де національне переплітається з європейським, а локальне – з глобальним. Філософський аналіз досліджує, як цифрова сфера впливає на колективне самовизначення українців та їхнє розуміння «європейськості». Чи призводить це до гомогенізації, чи до збагачення національної ідентичності через діалог з іншими культурами? Так, Мануель Кастельса в своїй праці «Інформаційна епоха: економіка, суспільство та культура» досліджує глибокі трансформації, що відбуваються в сучасному суспільстві

¹ Шевченко, З. Становлення методологічного підходу до соціальної ідентичності у феноменологічній соціології. *Мультиверсум. Філософський альманах*. 5. 2019. С. 50–65.

під впливом інформаційних технологій². Центральним поняттям його аналізу є «мережеве суспільство» (network society). Автор стверджує, що сучасне суспільство фундаментально відрізняється від попередніх соціальних формацій. Його головною характеристикою є домінування мережі як основної форми соціальної організації. Ця мережа не є лише технологічною інфраструктурою, а й глибоко проникає в економіку, політику, культуру та соціальні відносини, формуючи їхню структуру та динаміку. Продуктивність та конкурентоздатність в інформаційній епосі залежать від здатності генерувати, обробляти та ефективно використовувати інформацію. Мережа, за думкою автора, стає морфологією суспільства, його базовою структурною одиницею. Вона характеризується гнучкістю, масштабованістю та здатністю до швидкої реконфігурації. Інтернет є найбільш яскравим прикладом технологічної інфраструктури мережевого суспільства, але мережеві принципи організації проникають і в інші сфери. Інформаційні технології є ключовим інструментом глобалізації, дозволяючи миттєво передавати інформацію, капітали та культурні символи через кордони. Політична влада також зазнає трансформації в мережевому суспільстві. З'являються нові форми політичної комунікації та мобілізації, зокрема через Інтернет та соціальні мережі. Водночас, політична влада також використовує цифрові технології для контролю та спостереження. Глобальні медіа та цифрові платформи поширюють певні культурні коди та цінності, але водночас локальні спільноти використовують Інтернет для збереження та розвитку своєї унікальності. Формуються нові гібридні та множинні ідентичності, пов'язані з участю в онлайн-спільнотах та мережах. Отже, Кастельс пропонує фундаментально нове розуміння соціальної організації, де мережа, керована інформаційними технологіями, стає домінуючою формою структури та динаміки суспільства. Його праця є спробою осмислити глибокі трансформації, що відбуваються в усіх сферах життя під впливом інформаційної революції, та окреслити контури нового соціального порядку. Розуміння концепції «мережевого суспільства» є важливим для аналізу сучасних соціальних, економічних, політичних та культурних процесів, включаючи питання євроінтеграції, глобалізації, розвитку технологій та формування ідентичності в цифрову епоху³.

Віртуальна участь та громадянська активність: цифрові інструменти надають нові можливості для громадянської участі в євроінтеграційних процесах. Онлайн-петиції, платформи для обговорень, соціальні медіа стають майданчиками для висловлення думок,

² Castells, M. (2013). Communication Power. Oxford University Press.

³ Ibid.

організації протестів та адвокації європейських цінностей. З позиції філософської думки нас цікавить питання віртуальної трансформації поняття громадянства та політичної суб'єктності в контексті євроінтеграції. Чи є це справжня демократизація, чи лише ілюзія впливу? Так, Юрген Габермас у своїй праці розробив класичну теорію публічної сфери⁴. Його концепція описує історично сформований простір між приватною сферою та державою, де приватні особи можуть вільно обговорювати питання загального інтересу, формуючи таким чином громадську думку, яка потенційно може впливати на політичні рішення. У контексті стрімкого розвитку цифрових технологій теорія Габермаса зазнає активного переосмислення та критики. Цифрова епоха, з її новими формами комунікації, соціальними мережами та інформаційними потоками, ставить під сумнів багато ключових аспектів класичної моделі публічної сфери. Цифрова сфера руйнує багато традиційних бар'єрів для участі в публічних дискусіях, але водночас створює нові форми нерівності, маніпуляції та фрагментації. Ідеал раціонально-критичної дискусії, спрямованої на загальний інтерес, стикається зі значними викликами в умовах інформаційного перевантаження, емоційності та впливу приватних інтересів. Сучасні дослідники пропонують різні шляхи переосмислення теорії Габермаса в контексті цифрової епохи: визнання існування множинних, фрагментованих онлайн-просторів, які можуть мати різну динаміку та норми дискусії; визначення неминучості конфлікту та розбіжностей у публічній сфері, де метою є не досягнення консенсусу, а артикуляція різних точок зору та боротьба за гегемонію (Шанталь Муфф)⁵; аналіз специфіки соціальних мереж як нової форми публічної комунікації з її власними правилами та динамікою (Ян ван Дейк)⁶. Важливо не лише критично аналізувати негативні тенденції, але й виявляти та підтримувати позитивні можливості, які цифрова сфера може запропонувати для розвитку відкритого, інклюзивного та відповідального публічного простору.

Епістемологічний вимір. *Інформаційна війна та боротьба за наративи:* цифрове середовище стає ареною жорсткої боротьби за інформаційний простір та формування наративів щодо євроінтеграції. Пропаганда, дезінформація, фейкові новини, що поширюються через соціальні мережі та онлайн-медіа, можуть спотворювати громадську

⁴ Дмитренко К. С. Юрген Габермас: від рефлексії до комунікації. *Maricetrium*. Випуск 47. *Історико-філософські студії*. С. 38–45.

⁵ Дискурсивна теорія гегемонії Лаклау та Муффа. URL: <https://alive-internet.pp.ua/diskursivna-teoriya-gegemoniyi-laklau-muff-wmq-l-uk/>

⁶ Чернявська Л. Соціопросторові параметри медіакритичного дискурсу. *Стиль і текст*. Випуск 15. 2014. С. 7–15.

думку та підривати підтримку євроінтеграційного курсу. Філософський аналіз проблеми надає нам можливість побачити як в умовах інформаційної війни зберігти критичне мислення, розрізнати правду та брехню, та будувати об'єктивне розуміння євроінтеграційних процесів. Сучасними українськими вченими З. Самчук, А. Гурківською, Л. Кочубей, М. Требіним⁷ досліджувалися фактори, що сприяють розквіту постправди в сучасному світі, включаючи розвиток цифрових технологій та соціальних мереж (швидке поширення неперевіреної інформації, ехо-камери, алгоритмічна фільтрація контенту), поляризацію суспільства та втрату довіри до традиційних інститутів (зниження авторитету ЗМІ, політиків, науковців), економічну та соціальну нестабільність (підвищена вразливість до маніпуляцій в умовах невизначеності), роль політичних та комерційних акторів (використання постправди як інструменту для досягнення власних цілей). Отже, ми бачимо, що постправа впливає **на різні сфери суспільства і має негативні наслідки у політиці** (популізм, ерозія демократії), економіці (фінансові піраміди, недовіра до бізнесу), соціальній сфері (конфлікти, дискримінація), охороні здоров'я (антивакциновіторство) та міжнародних відносинах (дезінформаційні кампанії). Філософія розглядає інформаційну безпеку не лише як технічний захист інформаційних систем, а й як комплекс заходів, спрямованих на протидію дезінформації та фейковим новинам (розвиток критичного мислення, медіаграмотності, фактчекінг), захист інформаційного простору від зовнішнього втручання (кібербезпека, протидія пропаганді), підвищення стійкості суспільства до маніпуляцій (розвиток громадянської свідомості, підтримка незалежних ЗМІ), регулювання цифрових платформ (обговорення питань відповідальності соціальних мереж за поширення шкідливого контенту)⁸.

Прозорість та відкритість даних: цифрові технології можуть сприяти більшій прозорості та відкритості в процесах євроінтеграції, забезпечуючи доступ до інформації про реформи, законодавство та діяльність органів влади. Філософський аналіз цього питання дозволяє спрямувати цей потенціал для підвищення довіри громадян до євроінтеграційного курсу та забезпечення їхньої поінформованої участі. Такий досвід надають нам концепції відкритого урядування та електронної демократії: відкрите урядування (Open Government) та електронна демократія (E-Democracy). Електронна демократія є важливим інструментом для реалізації принципів відкритого

⁷ Самчук З. Постправа як інструмент політичного наративу епохи постмодерну. *Політичні дослідження*. № 1 (5). 2023. С. 163–177..

⁸ Требін М.П. Борьба за свідомість людей в епоху постправди. 2021. URL: <http://fil.nlu.edu.ua>

урядування, забезпечуючи технологічну основу для прозорості, підзвітності та участі громадян⁹.

Етичний вимір. *Цифрова нерівність та інклюзивність*: неоднаковий доступ до цифрових технологій та цифрової грамотності може створювати нові форми нерівності у контексті євроінтеграції. Частина населення може бути виключена з інформаційного простору та процесів прийняття рішень, що підриває принцип справедливості та інклюзивності. Філософія інклюзії розглядає етичні зобов'язання держави та суспільства щодо забезпечення рівного доступу до цифрових ресурсів та можливостей у контексті євроінтеграції, основою яких ми можемо визначити теорії соціальної справедливості. Так, Джон Ролз вважав, що справедливість полягає у чесному розподілі благ і тягарів у суспільстві. За його ствердженням принципом розподільчої справедливості є рівна базова свобода для всіх, а соціальна та економічна нерівність допустима лише якщо вона приносить користь найменш забезпеченим (принцип різниці) та пов'язана з посадами, відкритими для всіх за умов чесної рівності можливостей¹⁰.

За думкою Роберта Нозіка, справедливість визначається законністю набуття та передачі власності. Будь-який розподіл є справедливим, якщо він є результатом законних транзакцій та початкового справедливого набуття. Державне втручання в розподіл власності є несправедливим¹¹.

Джеремі Бентам, Джон Стюарт Мілль вбачали справедливість у максимізації загального щастя або добробуту для найбільшої кількості людей. Рішення вважається справедливим, якщо його наслідки призводять до найбільшого позитивного балансу користі над шкодою для суспільства в цілому. Аксель Гонет вважав, що справедливість передбачає взаємне визнання між членами суспільства у трьох сферах: любов, право та солідарність. Невизнання може призводити до соціальної несправедливості¹².

⁹ Трач, Ю. Дискурс навколо етики штучного інтелекту: особливості формування та інституалізації. *Цифрова платформа: інформаційні технології в соціокультурній сфері*. 7(2). 2024. С. 299–310. <https://doi.org/10.31866/2617-796X.7.2.2024.317738>

¹⁰ Кірюхін Д. Шлях до «теорії справедливості»: праці Джона Ролза 1940-х – початку 1950-х років. *Філософська думка*. 1. 2022. С. 23–35. <https://doi.org/10.15407/fd2022.01.023>

¹¹ Козарчук С. Рецепція Робертом Нозіком філософської концепції соціальної справедливості Джона Роулза у «Державі, анархії та утопії». *Вісник Львівського університету. Серія філософські науки*. 2022. Випуск 30, с. 22–31.

¹² Духнович А. А. Справедливість зі сторони утилітаризму ((Джеремі Бентам, Джон Стюарт Мілль) «Королева проти Дадлі та Стівенса»)). *Українське суспільство в умовах воєнного стану: сучасні виклики та напрямки розвитку: матеріали Всеукр. наук. конф. молодих вчених (м. Одеса, 6 червня 2022 р.)* / уклад.: Ю. Д. Батан, В. С. Кучерявенко, Л. С. Бондарчук та ін. ; за ред. М. Р. Аракеяна, К. І. Спасової. Одеса : Фенікс, 2022. С. 29–32.

Цифровий розрив розглядається як важливий аспект соціальної несправедливості, оскільки він обмежує можливості певних груп населення в отриманні освіти, працевлаштуванні, доступі до державних послуг, участі в політичному житті та соціальній комунікації. Подолання цифрового розриву є важливим для забезпечення рівних можливостей та соціальної справедливості в інформаційному суспільстві. Цифрова нерівність породжує етичні питання щодо справедливості розподілу технологічних благ та відповідальності держав і технологічних компаній у забезпеченні інклюзивного доступу до цифрового простору.

Етика алгоритмів та штучного інтелекту: у майбутньому алгоритми та штучний інтелект можуть відігравати все більшу роль у процесах євроінтеграції, наприклад, в аналізі даних, прогнозуванні наслідків реформ чи навіть у прийнятті певних рішень. Досліджуючі етичні питання, пов'язані з використанням таких технологій, основний акцент потрібно робити щодо прозорості, підзвітності, потенційних упереджень та відповідальності за прийняті рішення¹³.

Цінності в цифровому просторі: цифрова сфера стає майданчиком для зіткнення різних цінностей, як європейських, так і тих, що їм протистоять. Слушним буде філософський погляд на то, яким чином у цифровому середовищі відбувається трансляція, трансформація та боротьба цінностей у контексті євроінтеграції. З погляду філософії (Шарова Т., Землянська А.), пріоритетними цінностями в цифровому просторі є ті, що сприяють гідності людини, свободі, рівності, справедливості, розвитку особистості та добробуту суспільства. Їх захист та просування в цьому швидкозмінному середовищі є складним, але вкрай важливим завданням¹⁴.

Освіта та самовиховання відіграють ключову роль у формуванні етичної поведінки онлайн. За Аристотелем, етика чеснот вбачає у користувачів цифрового простору розвиток таких чеснот, як розважливість, відповідальність, емпатія та критичне мислення. Зосереджуючись на деонтологічних поглядах Іммануїла Канта, потрібно робити акцент на моральних обов'язках та правилах. У цифровому просторі це означатиме розробку чітких етичних кодексів поведінки, принципів розробки технологій та юридичних норм, що ґрунтуються на повазі до людської гідності та прав.

¹³ Трач, Ю. Дискурс навколо етики штучного інтелекту: особливості формування та інституалізації. Цифрова платформа: інформаційні технології в соціокультурній сфері. 7(2). 2024. С. 299–310. <https://doi.org/10.31866/2617-796X.7.2.2024.317738>

¹⁴ Шарова Т М, Землянська А. В. Аксіологічні аспекти розвитку цифрової культури в українському суспільстві. *Вісник науки та освіти. Серія «Педагогіка»*. № 1(31). 2025. С. 1957–1968.

Отже, цінності та норми поведінки в цифровому просторі є соціально сконструйованими. Це підкреслює важливість діалогу, участі різних зацікавлених сторін та формування спільного розуміння етичних принципів цифрової взаємодії.

Політико-філософський вимір. *Суверенітет у цифровому світі:* євроінтеграція передбачає певне делегування суверенітету на наднаціональний рівень. У цифровому середовищі питання суверенітету набуває нових аспектів, пов'язаних з контролем над даними, кібербезпекою, впливом глобальних технологічних корпорацій. І тут постають питання збереження національного суверенітету в умовах глибокої цифрової інтеграції та залежності від глобальних цифрових інфраструктур¹⁵.

Демократичний контроль над цифровою сферою: вплив цифрових платформ на політичні процеси, включаючи євроінтеграцію, викликає питання щодо необхідності демократичного контролю над цифровою сферою. Дослідження механізмів регулювання є необхідними для забезпечення прозорості, підзвітності та відповідальності цифрових акторів у контексті євроінтеграції¹⁶.

Філософський аналіз євроінтеграційних процесів України в сучасному цифровому середовищі є критично важливим для розуміння глибинних трансформацій, що відбуваються. Цифрова сфера не є нейтральним інструментом, а активно формує умови, можливості та виклики на шляху України до європейської інтеграції. Філософська рефлексія дозволяє виявити приховані припущення, етичні дилеми та онтологічні зрушення, що супроводжують цей процес, сприяючи більш усвідомленому, відповідальному та демократичному формуванню європейського майбутнього України в цифрову епоху.

Для розуміння перспектив євроінтеграції України в сучасному цифровому середовищі цінним є аналіз досвіду інших країн, які проходили або проходять схожі етапи. Розглянемо досвід Естонії та Польщі, країн, які мають різний історичний та геополітичний контекст, але обидві активно використовували цифрові технології у процесі своєї європейської інтеграції.

1. Естонія. Цифровий лідер на шляху до ЄС.

Естонія розпочала свій шлях до ЄС після відновлення незалежності на початку 1990-х років, одночасно активно розвиваючи цифрову

¹⁵ Державний суверенітет в умовах глобалізації: теорія та практика: монографія / Н. А. Бабарикіна, Н. В. Горло, М. Ф. Заболотна, О. М. Кіндратець, Т. І. Сергієнко; за заг. ред. О. М. Кіндратець. Запоріжжя : Запорізький національний університет. 2022. 226 с.

¹⁶ Бондарчук Н.В., Дуброва Н.П. Цифровізація публічного управління: стан та перспективи розвитку. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування*. Том 34 (73) № 1 2023. С. 213–218.

інфраструктуру та впроваджуючи електронне урядування. Країна швидко стала одним із світових лідерів у сфері цифрових технологій.

Цифрові технології певним чином вплинули на євроінтеграцію країни:

- ефективного впровадження законодавства ЄС: розвинена система електронного урядування дозволила Естонії швидко та ефективно імплементувати законодавство ЄС у різних сферах, мінімізуючи бюрократію та підвищуючи прозорість процесів;

- залучення громадян до європейських процесів: електронне голосування, онлайн-платформи для консультацій та зворотного зв'язку з урядом створили додаткові канали для участі громадян у обговоренні та прийнятті рішень, пов'язаних з євроінтеграцією;

- підвищення конкурентоздатності економіки: активний розвиток ІТ-сектору та впровадження цифрових технологій у бізнесі сприяли підвищенню конкурентоздатності естонської економіки на європейському ринку;

- зміцнення національної ідентичності в цифровому просторі: Естонія активно просуvala свою національну культуру та мову в цифровому середовищі, використовуючи технології для збереження та популяризації національної спадщини;

- кібербезпека як пріоритет: раннє усвідомлення кіберзагроз зумовило створення потужної системи кібербезпеки, що стало важливим аспектом інтеграції до європейських структур безпеки.

Але разом з позитивними змінами, країна стикнулася з рядом викликів, таких, як початкова опора на західні технології створила певну залежність та необхідність постійного оновлення та адаптації: швидкий розвиток технологій вимагає постійних інвестицій та зусиль для підтримки лідерства в цифровій сфері.

2. Польща. Масштабна інтеграція з акцентом на цифровізацію публічних послуг.

Польща розпочала процес євроінтеграції з більшою економікою та населенням, ніж Естонія. Цифровізація стала важливим інструментом для модернізації країни та адаптації до стандартів ЄС. Вона пронизує різні аспекти державного управління та суспільного життя, відкриваючи нові можливості для ефективності, прозорості та взаємодії. У цьому контексті особливої ваги набуває вплив цифрової сфери на євроінтеграцію, який проявляється у численних формах. Розглянемо один із найважливіших аспектів цього впливу, а саме:

- модернізація публічних послуг. Польща активно впроваджувала електронні публічні послуги, спрощуючи взаємодію громадян та

бізнесу з державними органами у контексті європейських вимог (наприклад, подання звітності, отримання дозволів);

- підтримка малого та середнього бізнесу. Цифрові інструменти використовувалися для підтримки виходу польських малих та середніх підприємств на європейський ринок, полегшення доступу до інформації та нових можливостей;

- посилення контролю за використанням коштів ЄС. Цифрові системи використовувалися для підвищення прозорості та ефективності використання коштів, отриманих від Європейського Союзу;

- розвиток цифрової інфраструктури. Інвестиції в розбудову широкосмугового доступу до Інтернету та розвиток цифрової інфраструктури були важливими для забезпечення рівних можливостей для всіх громадян у контексті євроінтеграції;

- протидія дезінформації. Польща зіткнулася з викликами, пов'язаними з поширенням дезінформації, зокрема щодо ЄС, і вживала заходів для підвищення медіаграмотності та боротьби з фейковими новинами в цифровому просторі.

Виклики з якими стикнулася Польща це і цифровий розрив (незважаючи на значний прогрес, у Польщі все ще існує певний цифровий розрив між містом та селом, між різними віковими групами), бюрократичні перешкоди (впровадження цифрових технологій у деяких сферах державного управління відбувалося повільніше, ніж очікувалося, через бюрократичні процедури) та кібербезпека (зростання залежності від цифрових технологій підвищило важливість питань кібербезпеки).

У контексті євроінтеграційних прагнень України, проведення ретельного порівняльного аналізу досвіду інших країн, які пройшли шлях європейської інтеграції, є методологічно обґрунтованим та емпірично необхідним кроком. Такий аналіз, спираючись на світоглядні принципи філософії, дозволяє виявити закономірності, успішні стратегії та потенційні пастки, що супроводжують процес адаптації до європейських норм і стандартів. Аналіз причин, що сприяли або перешкоджали успішній інтеграції обраних країн, з урахуванням їхнього внутрішнього контексту та зовнішніх впливів дозволяє ідентифікувати ключові фактори, які можуть мати вирішальне значення для України.

Ранній та стратегічний розвиток цифрової сфери є ключовим фактором успішної євроінтеграції (Естонія). Україна може скористатися досвідом Естонії, зробивши пріоритетом розвиток цифрової інфраструктури, електронного урядування та кібербезпеки на ранніх етапах інтеграції.

Цифровізація публічних послуг є важливим інструментом для адаптації до стандартів ЄС та підвищення якості життя громадян (Польща). Досвід Польщі показує, як цифрові технології можуть спростити взаємодію з державою та бізнесом у контексті європейських вимог.

Активне залучення громадян до євроінтеграційних процесів через цифрові канали підвищує легітимність та підтримку цього курсу (Естонія). Україна може використовувати онлайн-платформи для консультацій, опитувань та зворотного зв'язку з громадянами щодо питань євроінтеграції.

Боротьба з дезінформацією в цифровому просторі є критично важливим для збереження підтримки євроінтеграції (Польща). Україна, яка вже має значний досвід протидії російській пропаганді, може використовувати досвід Польщі та інших країн ЄС для розробки ефективних стратегій інформаційної безпеки.

Подолання цифрового розриву та забезпечення рівного доступу до цифрових технологій є необхідною умовою для справедливої та інклюзивної євроінтеграції (Польща). Державна політика має бути спрямована на зменшення цифрової нерівності та підвищення цифрової грамотності серед усіх верств населення.

Міжнародна співпраця у сфері цифрових технологій та кібербезпеки є важливим аспектом євроінтеграції для зміцнення національної безпеки.

Дослідження досвіду Естонії та Польщі демонструє, що цифрові технології відіграють важливу роль у процесі європейської інтеграції, сприяючи ефективнішому впровадженню законодавства, залученню громадян, підвищенню конкурентоздатності економіки та зміцненню національної безпеки. Однак, існують і виклики, пов'язані з цифровою нерівністю, залежністю від іноземних технологій та необхідністю протидії дезінформації. Україна може врахувати позитивний та негативний досвід цих країн для оптимізації власного шляху до європейської інтеграції в умовах стрімкого розвитку цифрових технологій.

Цифрові технології чинять глибокий та багатогранний вплив на розуміння національного суверенітету України в контексті євроінтеграції, створюючи як нові можливості для його зміцнення, так і нові виклики для його збереження. Цифрові технології надають Україні інструменти для розвитку власних інформаційних ресурсів та зменшення залежності від інформаційного простору інших держав. Розвиток національних онлайн-медіа, соціальних мереж, освітніх платформ сприяє формуванню власного інформаційного поля та зміцненню культурного суверенітету. В умовах гібридної війни, кіберпростір стає новою ареною протистояння. Розбудова ефективної системи кібербезпеки є критично

важливим для захисту критичної інфраструктури, державних даних та протидії зовнішнім кібератакам, що є ключовим елементом національного суверенітету в цифрову епоху. Євроінтеграція може сприяти цьому через обмін досвідом та співпрацю у сфері кібербезпеки з країнами ЄС та НАТО. Цифрові платформи стають важливим інструментом для ведення зовнішньої політики, донесення позиції України до міжнародної спільноти, протидії дезінформації та формування позитивного іміджу країни. Активна присутність у цифровому просторі дозволяє Україні більш ефективно реалізовувати свій суверенітет на міжнародній арені. Розвиток електронного урядування та інструментів цифрової демократії (онлайн-петиції, електронні консультації, відкриті дані) може підвищити рівень залучення громадян до управління державою, зміцнити легітимність влади та, як наслідок, посилити внутрішній суверенітет. Гармонізація з європейськими стандартами у цій сфері є частиною євроінтеграції.

Поруч з новими можливостями цифрові технології можуть створювати виклики для суверенітету України. Український цифровий простір значною мірою залежить від інфраструктури, програмного забезпечення та сервісів, що контролюються іноземними, переважно неєвропейськими, технологічними гігантами. Це створює ризики щодо контролю над даними українських громадян, цензури та впливу на інформаційний простір ззовні, що є обмеженням цифрового суверенітету. Євроінтеграція може ставити питання про необхідність розвитку власної цифрової інфраструктури та регулювання діяльності глобальних платформ. Кібератаки, дезінформаційні кампанії та незаконний контент легко перетинають державні кордони, що ускладнює їхнє відстеження та протидію в рамках національного суверенітету. Ефективна боротьба з цими загрозами вимагає міжнародної співпраці, зокрема в рамках євроінтеграції. Алгоритми соціальних мереж та пошукових систем можуть впливати на формування громадської думки та політичні процеси в Україні, часто без прозорого контролю з боку держави. Розвиток та використання штучного інтелекту, особливо в сферах, пов'язаних з безпекою та управлінням, також ставить питання про національний контроль над цими технологіями. У процесі євроінтеграції Україна зобов'язується імплементувати значну кількість законодавства ЄС, включаючи норми, що регулюють цифровий ринок, захист даних, електронну комерцію тощо. Хоча це є необхідною умовою інтеграції, деякі аспекти можуть сприйматися як обмеження національного законодавчого суверенітету. Важливо знайти баланс між імплементацією європейських норм та збереженням національних інтересів. Легкість доступу до європейського цифрового контенту може призвести

до посилення культурного впливу країн ЄС на Україну, що деякі можуть розглядати як загрозу національній культурній ідентичності та, опосередковано, культурному суверенітету.

Цифрова сфера є подвійним лезом для національного суверенітету України в контексті євроінтеграції. З одного боку, вона надає інструменти для зміцнення інформаційної незалежності, кібербезпеки та міжнародного представництва. З іншого боку, вона створює нові форми залежності, транскордонні загрози та питання щодо контролю над технологіями та інформаційним простором.

2. Філософські аспекти формування відчуття європейської ідентичності в українців у цифровому середовищі

Відчуття європейської ідентичності в українців у цифровому середовищі формується під впливом різноманітних чинників, які можна розглядати через призму філософського пізнання. Так, формування європейської ідентичності українців у цифровому середовищі можна розглядати як складний процес, що ґрунтується на взаємодії соціокультурних, політичних, технологічних і філософських чинників. Так, Я. Калакура досліджує феномен цивілізаційної ідентичності українців, зокрема її європейську складову, враховуючи вплив глобалізації та інформаційних технологій на ідентифікаційні процеси¹⁷.

Українські науковиці І.Панчук, О. Двуреченська, А. Гусениця аналізують зміни в українській національній ідентичності під впливом євроінтеграції та цифровізації, підкреслюючи роль спільних цінностей та інформаційного обміну в цьому процесі¹⁸. Схожу думку висловлює Висоцька О. щодо впливу цифровізації та глобалізації на процеси конструювання ідентичності, зокрема європейської, та які механізми соціального контролю діють у цифровому середовищі¹⁹. Соціальну природу феномена ідентичності, її структуру та механізми формування, а також вплив глобалізації на національні ідентифікаційні практики,

¹⁷ Калакура Я. Формування цивілізаційної ідентичності українства: міждисциплінарний дискурс. *Українознавство*. XXIII Всеукраїнська конференція. № 1(78) (2021).

¹⁸ Панчук І. Проблема національної ідентичності у євроінтеграційних процесах: український контекст. *Європейська інтеграція України в умовах війни росії проти України: роль академічних та громадських спільнот* : Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (м. Рівне, 09 листопада 2023 р.). Українська Асоціація Викладачів і Дослідників Європейської Інтеграції; Київ. 2023. 227 с.

¹⁹ Висоцька О.С. Конструювання ідентичності у цифрову епоху та механізми соціального контролю. *Філософія та політологія в контексті сучасної культури*. Т. 16, № 1. 2024. С. 3–11.

визначив В. Стародубець у своїх працях, що є важливим для розуміння формування європейської ідентичності українців у цифрову епоху²⁰.

Отже, з погляду філософського пізнання цей процес можна аналізувати через кілька ключових категорій:

1. Герменевтичний підхід – як інтерпретація європейських цінностей у цифровому просторі. Українці осмислюють власну належність до Європи через цифрові дискурси, медіаконтент і онлайн-спільноти.

2. Феноменологічний підхід – дослідження того, як українці переживають свою європейську ідентичність у цифровій взаємодії. Соціальні мережі, онлайн-освіта та цифрові платформи стають простором для усвідомлення спільної культурної спадщини та майбутнього.

3. Комунікативна раціональність (Ю. Габермас) – європейська ідентичність формується через відкриті дискусії та демократичне обговорення у цифровому середовищі. Важливим є діалогічний аспект, що сприяє інтеграції українців у європейський інтелектуальний простір.

4. Техноетичний вимір – роль цифрових технологій у трансформації національної самосвідомості. Інтернет, соціальні мережі та штучний інтелект впливають на конструювання ідентичності через алгоритми персоналізованого контенту, що формують уявлення про Європу та її цінності.

5. Постколоніальна перспектива – цифрове середовище сприяє деконструкції пострадянських наративів і утвердженню нових європоцентричних смислів. Українці використовують цифрові платформи для відновлення історичної правди, розвитку національного дискурсу та конструювання власної суб'єктності у європейському просторі.

Ці аспекти дають змогу глибше зрозуміти механізми формування європейської ідентичності українців у цифровому середовищі.

Цифрове середовище забезпечує українцям доступ до європейського інформаційного простору та створює умови для соціальної взаємодії, що сприяє усвідомленню спільних цінностей. Формування європейської ідентичності відбувається через контент, з яким українці взаємодіють у цифровому середовищі, що є полем боротьби за інформаційні наративи, де важливу роль відіграють державні та громадські ініціативи. Отже, на основі проведеного аналізу можна визначити ключові фактори у формуванні європейської ідентичності українців у цифровому середовищі.

²⁰ Політичні процеси та інститути в Україні [Текст] : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / В. О. Стародубець, Г. М. Стародубець ; Інститут економіки і підприємництва. Т. : [б.в.], 2003. 204 с

Розглянемо детальніше основні аспекти формування відчуття європейської ідентичності в українців у цифровому середовищі.

Взаємодія та комунікація. Українці активно долучаються до європейських за тематикою онлайн-груп, форумів, сторінок у соціальних мережах. Спілкування з європейцями на рівних, обмін думками, обговорення спільних проблем (наприклад, підтримка України, кліматичні зміни, культурні події) створює відчуття приналежності до ширшої європейської спільноти. Використання цифрових інструментів для вивчення європейських мов та знайомства з культурою країн ЄС сприяє глибшому розумінню та емоційному зв'язку з Європою. Спільна робота з європейцями над волонтерськими, освітніми, культурними проєктами в онлайн-форматі формує відчуття партнерства та спільної мети.

Споживання цифрового контенту. Перегляд європейських фільмів, серіалів, прослуховування музики, читання літератури, ознайомлення з мистецтвом через онлайн-платформи занурює українців у європейський культурний контекст, роблячи його ближчим та зрозумілішим. Доступ до онлайн-курсів, лекцій, наукових публікацій європейських університетів та дослідницьких центрів розширює світогляд, знайомить з європейськими цінностями та стандартами освіти. Ознайомлення з європейською історією та культурною спадщиною через віртуальні тури та онлайн-колекції музеїв сприяє формуванню відчуття спільного культурного надбання.

Інформаційна політика та протидія дезінформації. Цифрові медіа та державні ресурси можуть відігравати важливу роль у наданні достовірної інформації про європейські інституції, цінності, принципи функціонування ЄС та переваги євроінтеграції. Активна протидія російській та іншій антиєвропейській пропаганді в цифровому середовищі допомагає українцям формувати власну, обґрунтовану думку про Європу, вільну від маніпуляцій. Доступ до якісної журналістики, яка висвітлює європейську проблематику та українсько-європейські відносини, сприяє формуванню обізнаності та позитивного сприйняття Європи.

Ціннісна ідентифікація. Цифровий простір є майданчиком для артикуляції та обговорення спільних для українців та європейців цінностей, таких як демократія, права людини, верховенство права, свобода слова. Усвідомлення цієї спільності поглиблює відчуття європейської ідентичності. Спільне засудження російської агресії та підтримка європейськими країнами України в цифровому просторі підсилює відчуття спільної боротьби за демократичні цінності та європейське майбутнє. Поширення та підтримка європейської

символіки, участь в онлайн-кампаніях, присвячених європейським подіям та цінностям, сприяють емоційній ідентифікації з Європою.

В основі формування європейської ідентичності в цифровому середовищі лежать механізми філософського пізнання, такі як розуміння, рефлексія, інтерсуб'єктивність, критичне мислення, екзистенційний вибір. Вони дозволяють зробити висновки, що через взаємодію та споживання контенту українці глибше розуміють європейські культури, цінності та спосіб життя, що сприяє емпатії та ідентифікації. Цифровий простір надає можливості для саморефлексії щодо власної ідентичності у порівнянні з європейською, для осмислення спільного історичного та культурного контексту. В той же час, участь у онлайн-дискусіях та спільнотах сприяє формуванню спільного розуміння європейської ідентичності через обмін думками та узгодження перспектив. А розвиток здатності критично оцінювати інформацію дозволяє українцям відрізнити правдиві наративи про Європу від пропаганди та формувати власну обґрунтовану ідентичність. Тож, в умовах інформаційного різноманіття цифрового простору українці здійснюють свідомий або несвідомий вибір щодо своєї ідентифікації, зокрема і європейської.

Отже, відчуття європейської ідентичності в українців у цифровому середовищі формується через активну взаємодію, споживання релевантного контенту, критичне осмислення інформації та ціннісну ідентифікацію, що спираються на філософські механізми розуміння, рефлексії, інтерсуб'єктивності та критичного мислення.

Формування відчуття європейської ідентичності в українців у цифровому середовищі можливо за допомогою онлайн-практик, які є різноманітними та охоплюють різні сфери життя.

Так, наприклад, участь у віртуальних спільнотах. Приєднання до груп, присвячених культурі, історії, політиці, подорожам до країн ЄС, вивченню європейських мов, обміну досвідом навчання або роботи в Європі. Активна участь у дискусіях, обмін думками та інформацією з іншими членами групи, включаючи громадян ЄС, сприяє відчуттю спільності та причетності до європейського контексту. Участь у форумах, присвячених європейським темам (наприклад, екологія, технології, освіта), де українці взаємодіють з європейцями, обмінюються знаннями та досвідом у професійній чи особистій сфері. Відвідування онлайн-трансляцій європейських концертів, театральних вистав, кінофестивалів, мистецьких виставок. Участь у віртуальних майстер-класах, лекціях, вебінарах, організованих європейськими культурними інституціями. Це створює відчуття залученості до європейського культурного простору. Участь у багатокористувацьких онлайн-іграх, де українці взаємодіють

з гравцями з країн ЄС, формуючи неформальні зв'язки та спільний ігровий досвід, що може сприяти руйнуванню стереотипів та налагодженню міжкультурної комунікації. Участь у міжнародних волонтерських проєктах, організованих європейськими організаціями, де українці співпрацюють з волонтерами з країн ЄС над спільними цілями (наприклад, екологічні кампанії, правозахисні ініціативи).

З іншого боку, споживання європейського контенту теж сприяє формуванню відчуття європейської ідентичності. Активне споживання кіно- та телепродукції, створеної в країнах ЄС, дозволяє знайомитися з європейськими культурами, історією, сучасними проблемами та різними поглядами на світ. Відкриття для себе музичних жанрів та виконавців з країн ЄС, стеження за європейськими музичними чартами та фестивалями. Доступ до електронних книг, статей, журналів, виданих в Європі, дозволяє глибше розуміти європейську думку, історію та культуру. Активне читання новинних сайтів, підписка на європейські медіа в соціальних мережах, перегляд аналітичних програм, що висвітлюють європейські події та політику. Це сприяє формуванню спільного інформаційного простору. Використання онлайн-платформ та додатків для вивчення мов країн ЄС (англійської, німецької, французької, польської тощо) не лише надає практичні навички, але й відкриває доступ до європейського культурного та інтелектуального простору.

Також, слід відзначити і використання європейських цифрових сервісів.

Планування поїздок до країн ЄС за допомогою європейських онлайн-сервісів для бронювання готелів, квитків тощо. Навіть сам процес планування може створювати відчуття наближення до європейського простору. Замовлення товарів в європейських інтернет-магазинах, ознайомлення з європейськими брендами та стандартами споживання. Проходження онлайн-курсів, вебінарів, лекцій, організованих європейськими університетами та освітніми інституціями. Це сприяє не лише отриманню знань, але й налагодженню контактів з європейською академічною спільнотою.

Важливо зазначити що, формування відчуття європейської ідентичності залежить від інтенсивності та усвідомленості цих онлайн-практик. Пасивне споживання контенту може мати менший вплив, ніж активна участь у спільнотах та обмін думками. Мотивація користувача (наприклад, вивчення мови для майбутньої подорожі, інтерес до європейської культури, політичні переконання) також впливає на те, як онлайн-практики формують ідентичність. Онлайн-практики часто переплітаються з офлайн-досвідом (поїздки до Європи, спілкування з європейцями в реальному житті), підсилюючи відчуття причетності.

Дослідження цих конкретних онлайн-практик через призму філософії дає глибоке розуміння того, як цифрова сфера стає важливим фактором у формуванні європейської ідентичності українців та їхньої підтримки євроінтеграційного курсу.

Віртуальна участь кардинально трансформує розуміння прав та обов'язків громадянина щодо євроінтеграційних процесів, розширюючи можливості для залучення, але також ставлячи нові виклики перед традиційними уявленнями про громадянство та політичну відповідальність. Цифрове середовище значно розширює доступ громадян до інформації про євроінтеграцію, включаючи офіційні документи ЄС, аналітичні матеріали, думки експертів та позиції різних політичних сил. Водночас, воно надає громадянам безпрецедентні можливості для самостійного створення та поширення інформації, висловлення власної думки та формування громадської думки щодо євроінтеграційного курсу. Це трансформує право на інформацію з пасивного споживання на активну участь у інформаційному обміні. Онлайн-платформи, соціальні мережі, форуми стають новими майданчиками для публічних дискусій щодо євроінтеграції. Онлайн-петиції, створення тематичних груп, координація протестів через соціальні мережі дозволяють громадянам об'єднуватися за спільними інтересами. Віртуальні спільноти стають потужним інструментом громадянського лобіювання.

В умовах інформаційного перенасичення та поширення дезінформації, на громадянина покладається зростаючий обов'язок критично оцінювати інформацію про євроінтеграцію, перевіряти факти, розрізняти достовірні джерела від маніпулятивних. Цифрова грамотність стає ключовим громадянським обов'язком, а також дотримання етичних норм спілкування в цифровому середовищі, поваги думки інших та ведення аргументованої дискусії. Активна участь у спростуванні фейкових новин, виявленні ботів та тролів, поширенні об'єктивної інформації про євроінтеграцію стає важливим громадянським обов'язком у боротьбі за інформаційний простір.

ВИСНОВКИ

Отже, феномен віртуальної участі не просто додає ще один канал комунікації чи форму активності громадян у контексті євроінтеграційних процесів України; він якісно трансформує фундаментальне розуміння прав та обов'язків громадянина в цьому ключовому для майбутнього країни напрямку. Цифрове середовище відкриває безпрецедентні можливості для активної залученості ширшого кола громадян, незалежно від їхнього географічного розташування, соціального статусу чи рівня фізичної мобільності. Це виходить далеко за межі традиційних форм

політичної участі, таких як голосування чи участь у публічних протестах, пропонуючи різноманітні інструменти для висловлення думки, ініціювання змін, контролю за діями влади та безпосередньої взаємодії з європейськими партнерами.

Однак, ці нові можливості нерозривно пов'язані з виникненням нових вимог до громадян. Активна віртуальна участь вимагає від українців не лише доступу до цифрових технологій та базових навичок їх використання, але й розвитку специфічних компетенцій, таких як критичне мислення при роботі з інформацією, здатність відрізняти достовірні джерела від фейкових, медіаграмотність для розуміння механізмів цифрової пропаганди та вміння ефективно комунікувати в онлайн-середовищі. Крім того, зростає рівень відповідальності громадянина за власну цифрову поведінку, за поширення інформації та за участь у онлайн-дискусіях, оскільки необдумані дії або дезінформація можуть мати значні наслідки для суспільного дискурсу та міжнародного іміджу країни.

Ця якісна зміна у розумінні прав та обов'язків громадянина в цифрову епоху неминуче призводить до необхідності глибокого переосмислення традиційних концепцій громадянства. Якщо раніше громадянська участь у євроінтеграційних процесах переважно обмежувалася опосередкованими формами впливу через представницькі інститути та громадські організації, то тепер цифрова сфера надає інструменти для більш прямої та безпосередньої залученості. Це ставить питання про роль електронного голосування, онлайн-петицій, громадських обговорень у формуванні державної політики щодо євроінтеграції, а також про механізми забезпечення прозорості та підзвітності влади в цифровому просторі.

Для того, щоб потенціал віртуальної участі був реалізований максимально ефективно та сприяв дійсно демократичній євроінтеграції України, необхідно цілеспрямовано розвивати цифрову культуру в суспільстві. Це включає в себе не лише навчання громадян цифровим навичкам, але й формування етичних норм поведінки в онлайн-середовищі, заохочення відповідального використання цифрових інструментів для суспільно корисних цілей, а також створення сприятливого інформаційного простору, вільного від маніпуляцій та дезінформації. Розвиток цифрової культури має стати одним із ключових пріоритетів державної політики, спрямованої на успішну європейську інтеграцію України в умовах цифрової трансформації суспільства. Лише за таких умов віртуальна участь зможе стати потужним каталізатором позитивних змін та забезпечити справжню легітимність євроінтеграційного курсу країни.

АНОТАЦІЯ

У статті здійснено філософський аналіз євроінтеграційних процесів України в сучасному цифровому середовищі. Цифровізація виступає не лише технологічним чинником, а й новим онтологічним виміром, що трансформує політичні, соціальні та культурні аспекти інтеграції. Дослідження акцентує увагу на впливі цифрового простору на конструювання європейської ідентичності українців, переосмислення суверенітету та владних відносин, а також на формуванні ціннісних орієнтацій у процесі інтеграції.

Запропоновано міждисциплінарний підхід до аналізу взаємозв'язку цифрових технологій та євроінтеграційних процесів. Виокремлено такі філософські виміри: онтологічний (віртуальна участь і громадянська активність), епістемологічний (доступ до знань, боротьба за інформаційні наративи), етичний (цифрова нерівність, алгоритмічна упередженість), а також політико-філософський (суверенітет у цифрову епоху, досвід європейських країн). Особливу увагу приділено аналізу цифрових стратегій Естонії та Польщі як країн, що адаптували цифрові технології для оптимізації євроінтеграційного процесу.

Зроблено висновок, що цифрове середовище не лише прискорює процеси інтеграції, а й змінює їхню сутність, вимагаючи нових концептуальних підходів до розуміння європейської ідентичності та адаптації до спільного цифрового простору. У статті підкреслюється необхідність розвитку цифрової грамотності, критичного мислення та етичних стандартів у використанні цифрових технологій задля гармонійного входження України до європейської спільноти.

Література

1. Бондарчук Н.В., Дуброва Н.П. Цифровізація публічного управління: стан та перспективи розвитку. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування*. Том 34 (73), № 1. 2023. С. 213–218.
2. Висоцька О.Є. Конструювання ідентичності у цифрову епоху та механізми соціального контролю. *Філософія та політологія в контексті сучасної культури*. Т. 16, № 1. 2024. С. 3–11.
3. Двуреченська О., Гусениця А. Процес трансформації української ідентичності в контексті євроінтеграційних процесів. *Вісник НЮУ імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія*, 3(54). 2022. <https://doi.org/10.21564/2663-5704.54.265742>
4. Дискурсивна теорія гегемонії Лаклау та Муффа. URL: <https://alive-internet.pp.ua/diskursivna-teoriya-gegemoniyi-laklau-muff-wmq-l-uk/>

5. Державний суверенітет в умовах глобалізації: теорія та практика: монографія / Н. А. Бабарикіна, Н. В. Горло, М. Ф. Заболотна, О. М. Кіндратець, Т. І. Сергієнко; за заг. ред. О. М. Кіндратець. Запоріжжя : Запорізький національний університет. 2022. 226 с.

6. Дмитренко К. С. Юрген Габермас: від рефлексії до комунікації. *Майстеріум*. Випуск 47. *Історико-філософські студії*. С. 38–45.

7. Духневич А. А. Справедливість зі сторони утилітаризму ((Джеремі Бентам, Джон Стюарт Мілль) «Королева проти Дадлі та Стівенса»)). *Українське суспільство в умовах воєнного стану: сучасні виклики та напрямки розвитку: матеріали Всеукр. наук. конф. молодих вчених* (м. Одеса, 6 червня 2022 р.) / уклад.: Ю. Д. Батан, В. С. Кучерявенко, Л. С. Бондарчук та ін. ; за ред. М. Р. Аракеяна, К. І. Спасової. Одеса : Фенікс, 2022. С. 29-32.

8. Калакура Я. Формування цивілізаційної ідентичності українства: міждисциплінарний дискурс. *Українознавство*. XXIII Всеукраїнська конференція. № 1(78) (2021).

9. Кірюхін Д. Шлях до «теорії справедливості»: праці Джона Ролза 1940-х – початку 1950-х років. *Філософська думка*. 1. 2022. С. 23–35. <https://doi.org/10.15407/fd2022.01.023>

10. Козярчук С. Рецепція Робертом Нозіком філософської концепції соціальної справедливості Джона Роулза у «Державі, анархії та утопії». *Вісник Львівського університету. Серія філософські науки*. 2022. Випуск 30. С. 22–31.

11. Любивий, Я. (2018). Ідентичність як предмет практичної філософії. *Мультиверсум*. Філософський альманах, 1-2, 163–164.

12. Панчук І. Проблема національної ідентичності у євроінтеграційних процесах: український контекст. *Європейська інтеграція України в умовах війни росії проти України: роль академічних та громадських спільнот* : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (м. Рівне, 09 листопада 2023 р.). Українська асоціація викладачів і дослідників європейської інтеграції; Київ. 2023. 227 с. 11–14.

13. Політичні процеси та інститути в Україні [Текст] : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / В. О. Стародубець, Г. М. Стародубець ; Інститут економіки і підприємництва. Т. : [б.в.], 2003. 204 с

14. Самчук З. Постправда як інструмент політичного наративу епохи постмодерну. *Політичні дослідження*. № 1 (5). 2023. С. 163–177.

15. Трач, Ю. Дискурс навколо етики штучного інтелекту: особливості формування та інституалізації. *Цифрова платформа: інформаційні технології в соціокультурній сфері*. 7(2). 2024. С. 299–310. <https://doi.org/10.31866/2617-796X.7.2.2024.317738>

16. Требін М.П. Боротьба за свідомість людей в епоху постправди. 2021 URL: <http://fil.nlu.edu.ua>
17. Чернявська Л. Соціопросторові параметри медіакритичного дискурсу. *Стиль і текст*. Випуск 15. 2014. С.7-15.
18. Шарова Т М, Землянська А. В. Аксіологічні аспекти розвитку цифрової культури в українському суспільстві. *Вісник науки та освіти. Серія «Педагогіка»*. № 1(31). 2025. С. 1957–1968.
19. Шевченко, З. Становлення методологічного підходу до соціальної ідентичності у феноменологічній соціології. *Мультиверсум. Філософський альманах*. 5. 2019. С. 50-65.
20. Castells, M. (2013). *Communication Power*. Oxford University Press.

Information about the authors:

Orlenko Iryna Mykolaivna,

Doctor of Philosophy PhD,
Associate Professor at the Special Department
and Inclusive Education and Rehabilitation
Southern Ukrainian National Pedagogical University
named after K.D. Ushinsky
26, Staroportofrankivska St., Odesa, 65020, Ukraine

Yakovleva Liliia Ivanivna

Doctor of Political Science, Professor,
Professor at the Department of Sociology
National University “Odesa Law Academy”
23, Fontanskaya Road, Odesa, 65009, Ukraine

Skalatska Olena Vitaliivna

Doctor of Philosophy, Professor,
Professor at the Department of Journalism,
Dean of the Faculty of Journalism
National University “Odesa Law Academy”
23, Fontanskaya Road, Odesa, 65009, Ukraine